

Jaarverslag 2011

KENNISPLATFORM

ELEKTROMAGNETISCHE VELDEN EN GEZONDHEID

ONTVANGEN EN ZENDEN

**Een verslag van de maatschappelijke rol
en de belangrijkste processen**

INHOUDSOPGAVE

3

1.0 INLEIDING DOOR MR. DR. A.G.J.M. ROMBOUTS	7
2.0 HET KENNISPLATFORM, DUIDELIJKHEID OVER ELEKTROMAGNETISCHE VELDEN	9
2.1 Vragen die leven serieus nemen	9
2.2 Begrijpelijke informatie	10
2.3 Samenwerken en kennis bundelen	10
2.4 Voor een helder maatschappelijk debat	11
2.5 Eén boodschap van elk loket	11
2.6 Scheiding van verantwoordelijkheden	12
2.7 Omgaan met nieuwe ontwikkelingen	12
2.8 Nieuwe stroom van kennis uit onderzoek	13
3.0 OVERZICHT 2011	15
3.1 Activiteiten 2011	15
3.2 Kennisberichten	16
3.3 Eerste indrukken	17
4.0 KENNISPLATFORM EMV – ONDERDELEN	21
4.1 Communicatieforum	21
4.2 Wetenschapsforum	22
4.3 Bestuur	23
4.4 Platformbureau	23
4.5 Samenwerking via de Elektronische werkomgeving	25

5.0 GESPREK MET DE MAATSCHAPPIJ	27
5.1 Klankbordgroep Elektromagnetische Velden en Gezondheid	27
5.2 Denkgroep (Hulp) bij Elektrogevoeligheid	28
5.3 Vragen over hoogspanningslijnen	28
BIJLAGE 1	
PUBLICATIES KENNISPLATFORM	30
BIJLAGE 2	
ELEKTROMAGNETISCH SPECTRUM	31
BIJLAGE 3	
OVERZICHT BESTUURSLEDEN	32
BIJLAGE 4	
FINANCIEEL OVERZICHT OVER VERSLAGPERIODE	33
BIJLAGE 5	
UITGENODIGDE ORGANISATIES KLANKBORDGROEP EMV	34

1.0 INLEIDING DOOR

7

MR. DR. A.G.J.M. ROMBOUITS

Het jaar 2011 had een rustig jaar moeten worden als we uitgaan van onze begroting. Ons budget was gekort en in een rustig jaar zouden we daarvan rond hebben kunnen komen. Het werd een heel druk jaar. Als 2012 wel een rustiger jaar wordt, lopen we de overschrijding van het budget hopelijk weer in.

Zo was er onder meer de onrust onder inwoners van Megen naar aanleiding van plannen van de gemeente om een tweede UMTS mast te plaatsen, de discussie in de Tweede Kamer over de aanleg van hoogspanningslijnen naar aanleiding van de situatie in Oostzaan, de wetenschappelijke discussies over de classificatie van mobiel bellen als mogelijk kankerverwekkend en de media-aandacht voor de publicaties van de Raad van Europa over verlaging van de blootstelling aan elektromagnetische velden.

In al deze situaties was de meerwaarde van het Kennisplatform heel duidelijk. Snelle duiding van wetenschappelijk onderzoek en signalen uit de maatschappij maakten dat er snel helderheid werd geboden aan de deelnemende organisaties in het Kennisplatform hoe hiermee om te gaan. Het bestuur heeft er bewust voor gekozen om in 2011 te investeren in een open dialoog met de maatschappij. Om de ingeslagen weg van het samenbinden van de betrokken organisaties, waaronder de Klankbordgroep en de Gezondheidsraad, te vervolgen en de beschikbare wetenschappelijke informatie maatschappelijk te verduidelijken.

Het verduidelijken van de beschikbare kennis hebben de samenwerkende organisaties binnen het Kennisplatform in goed overleg gedaan. De Klankbordgroep speelt hierin een belangrijke rol. Uit gesprekken met de organisaties uit de Klankbordgroep is duidelijk geworden dat duiding van de wetenschap alleen niet voldoende is.

Er is behoefte aan het meer concreet maken van de mogelijkheden om iets met de kennis te doen, aan handelingsperspectieven voor klachten. Deze inzichten nemen we mee in onze berichtgeving en antwoorden aan zowel professionals als burgers.

Als voorzitter van het Kennisplatform Elektromagnetische Velden kijk ik terug op een jaar waarin we naast de reeds beproefde wegen ook een nieuwe weg zijn ingeslagen. De afgelopen jaren is met de Klankbordgroeporganisaties hard gewerkt aan een basis van wederzijds respect en openheid om met elkaar in gesprek te komen. Aanvankelijk stonden partijen lijnrecht tegenover elkaar. Maar geleidelijk aan is er een basis gelegd waarin overleg mogelijk is en er kennis en inzichten uitgewisseld worden met begrip voor elkaars verschillen in opvatting. Het afgelopen jaar hebben we met de Klankbordgroeporganisaties een nieuwe stap gezet. De organisaties hebben duidelijk gemaakt dat duiding van de wetenschap alleen niet voldoende is. Er is behoefte aan evenwichtiger balans in de kennisberichten door de verschillende maatschappelijke standpunten ten aanzien van het onderwerp op te nemen en aan mogelijke handelingsperspectieven voor wie zelf de blootstelling aan EMV wil beperken. De handelingsperspectieven zijn ook vertaald naar een gezamenlijk opgestelde oproep binnen het ZonMw onderzoeksprogramma naar elektrogevoeligheid.

2011 was al met al een druk, maar vruchtbaar jaar waarin intensief is samengewerkt wat alleen mogelijk is geweest door de inzet van de organisaties aangesloten bij het Kennisplatform en de maatschappelijke organisaties uit de Klankbordgroep.

mr. dr. A.G.J.M. Rombouts

Voorzitter Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid

2.0 HET KENNISPLATFORM, DUIDELIJK OVER ELEKTRO- MAGNETISCHE VELDEN

Het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid geeft bij vragen of zorgen in de samenleving snel duidelijkheid over mogelijke gezondheidseffecten van elektromagnetische velden. Door betrokkenheid van diverse maatschappelijke organisaties weet het Kennisplatform wat er onder de bevolking leeft en kan het platform – met respect voor gevoeligheden – wetenschappelijke kennis begrijpelijk presenteren. Daarmee zorgt het Kennisplatform EMV voor helderheid in het maatschappelijk debat. De komende jaren zullen technische en maatschappelijke ontwikkelingen tot toenemend elektriciteitsgebruik en nieuwe draadloze communicatie-toepassingen leiden. Het is en blijft belangrijk burgers adequaat en juist te informeren over de effecten daarvan.

2.1 Vragen die leven serieus nemen

Vragen vanuit de samenleving bepalen de activiteiten van het Kennisplatform. De Klankbordgroep van het Kennisplatform EMV biedt maatschappelijke groeperingen en belangen-vertegenwoordigers de mogelijkheid hun zorgen en vragen over elektromagnetische velden uit te spreken.

Hierdoor weet het Kennisplatform wat er in de samenleving speelt en kan het Kennisplatform bijdragen aan een helder maatschappelijk debat over de meest relevante onderwerpen. Zo is bijvoorbeeld naar aanleiding van de gesprekken met de Klankbordgroep een denkgroep gestart die in beeld brengt of en zo ja hoe de hulp aan elektrogevoeligen kan worden verbeterd. Het maatschappelijke signaal was dat de reguliere zorg niet aansluit op de ervaringen en behoeften van elektrogevoeligen. De Klankbordgroep wordt daarnaast ook gevraagd om te reageren op kennisberichten. Het kan ook bijdragen aan het ondersteunen van burgers bij het zelf maken van keuzen, bijvoorbeeld over het al dan niet nemen van voorzorgsmaatregelen.

2.2 Begrijpelijke informatie

Iedereen in Nederland heeft recht op begrijpelijke informatie, zeker als het gaat om de eigen gezondheid en die van hun kinderen.

Het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid helpt burgers en werknemers wetenschappelijk onderzoek over de relatie tussen elektromagnetische velden en gezondheid te begrijpen en op waarde te schatten. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om onderzoek naar draadloze communicatie, MRI-scanners, hoogspanningslijnen, elektrische apparaten, UMTS-masten, radar- installaties. Het Kennisplatform realiseert zich dat er altijd vragen over mogelijke gezondheidseffecten blijven bestaan, zeker met de technische ontwikkelingen en toename van mobiele communicatie. Vanuit dat perspectief biedt het Kennisplatform ook informatie die mensen desgewenst kunnen gebruiken voor beschermende maatregelen. Een voorbeeld daarvan is het bericht over de mogelijkheden om blootstelling aan EMV te verlagen door mobiele telefoons anders te gebruiken.

2.3 Samenwerken en kennis bundelen

Het Kennisplatform EMV brengt betrokkenen samen.

Binnen het Kennisplatform EMV bundelen het RIVM, TNO, KEMA, het Agentschap Telecom, de GGD'en en ZonMw hun kennis. Zij treden gezamenlijk naar buiten met begrijpelijke informatie over elektromagnetische velden en gezondheid. Het Kennisplatform betreft ministeries, Klankbordgroeporganisaties en de Gezondheidsraad bij de activiteiten. De Gezondheidsraad is bijvoorbeeld in 2011 gevraagd om advies over de

betekenis van de beoordeling van de Wereldgezondheidsorganisatie dat het gebruik van mobiele telefoons mogelijk kankerverwekkend is.

2.4 Voor een helder maatschappelijk debat

Begrijpelijke informatie bevordert een helder debat in pers en samenleving.

Informatie uit onderzoek of op internet is vaak ingewikkeld en het is voor leken moeilijk om de kwaliteit en betrouwbaarheid van deze informatie te beoordelen. Ook voor professionals is het soms lastig feit en fictie van elkaar te onderscheiden. Dat leidde voorheen soms tot verschillende – en tegenstrijdige – boodschappen van diverse instituten, ministeries en andere overheidsorganen.

Het Kennisplatform EMV zorgt voor helderheid in het maatschappelijke debat door met respect voor gevoeligheden in de samenleving wetenschappelijk onderbouwde kennis begrijpelijk te presenteren.

De pers mat deze verschillen regelmatig breed uit, waardoor er onduidelijkheid en ogenschijnlijke tegenstellingen ontstonden. Dat leidde tot nieuwe vragen en zorgen onder de bevolking. Het Kennisplatform EMV biedt dan snel duidelijkheid. In 2011 is het gelukt om telkens dezelfde dag met een Eerste Indruk te informeren over landelijke mediaberichten over EMV onderzoek zoals bijvoorbeeld bij de berichtgeving over de oproep van de Raad van Europa om voorzorgsmaatregelen. Het platform bundelt informatie uit onderzoek, beoordeelt dit onderzoek op haar wetenschappelijke waarde en geeft snel en in begrijpelijke taal duidelijkheid over de praktische betekenis ervan. Zodra maatschappelijke vragen niet kunnen worden beantwoord op basis van de beschikbare informatie wordt dit gemeld aan ZonMw waardoor nagegaan kan worden of de vraag in het onderzoeksprogramma meegenomen kan worden. De informatie van het Kennisplatform is via de website voor iedereen beschikbaar.

2.5 Eén boodschap van elk loket

Mensen krijgen bij elk loket hetzelfde wetenschappelijk verantwoorde antwoord.

Door de samenwerking tussen de kennisinstituten TNO, KEMA en RIVM en de eerstelijns organisaties zoals de GGD en Agentschap Telecom is het Kennisplatform in staat de meest recente kennis aan te wenden om vragen die in de maatschappij spelen te beantwoorden. Daardoor krijgt iedere burger of persvertegenwoordiger, ongeacht bij welke loket hij of

zij aanklopt, antwoord op basis van de laatste stand in wetenschap en techniek.

2.6 Scheiding van verantwoordelijkheden

Door verantwoordelijkheden te scheiden wordt de discussie over feit en fictie binnen het domein van het Kennisplatform gevoerd en kunnen overheden beleid op basis van heldere informatie ontwikkelen.

Het Kennisplatform produceert kennis over wetenschappelijk onderzoek. Kennis en ervaring worden gebundeld met respect voor bestaande taken en verantwoordelijkheden van zowel de samenwerkende organisaties als ministeries en de Gezondheidsraad. Waar nodig wordt de Gezondheidsraad verzocht om advies. Ministeries en andere overheidsorganen kunnen de kennis van het platform gebruiken voor beleidsontwikkeling. Het verheldert de discussies en verlicht de lasten van overheidsinstanties aanzienlijk. Door het zelfstandige kennisbeheer en de communicatie heeft de overheid de keuze van kennisvragen bij het platform neergelegd. Hierdoor ontbreekt de schijn van sturing door vooringenomenheid. Daarmee is het platform hét voorbeeld van hoe de overheid kennisoverdracht aan burgers en werknemers kan organiseren.

2.7 Omgaan met nieuwe ontwikkelingen

Om de impact van technologische innovaties goed te kunnen beoordelen is het belangrijk dat iedereen beschikt over heldere en begrijpelijke informatie over eventuele gezondheidseffecten van elektromagnetische velden.

In de nabije toekomst krijgen burgers steeds vaker te maken met elektromagnetische velden, zowel in het privéleven als in werksituaties. Nieuwe toepassingen en apparatuur leiden daartoe, zoals het op afstand bedienen of aflezen van apparatuur thuis in de communicatiesector, het draadloos ontsluiten van patiëntendossiers of het gebruik van een nieuwe generatie MRI apparaten in ziekenhuizen of het verder toenemende gebruik van elektronica en stoorzenders bij defensie. Bovendien zal door de verduurzaming van de samenleving het aandeel elektriciteit binnen de totale energievoorziening fors groeien, waardoor energietransport via hoogspanningslijnen toeneemt. De inzet van het Kennisplatform maakt een maatschappelijke afweging van deze ontwikkelingen beter mogelijk.

2.8 Nieuwe stroom van kennis uit onderzoek

De toename van onderzoeksresultaten zal de komende jaren extra inspanning van het Kennisplatform vragen.

Veel landen doen momenteel onderzoek naar elektromagnetische velden en gezondheid. In Nederland loopt bij ZonMw een belangrijk onderzoeksprogramma hiernaar. In 2011 zijn de eerste onderzoeksresultaten uit het programma beschikbaar gekomen waarvan een deel besproken is tijdens de bijeenkomsten van de Klankbordgroep EMV. Vanuit de samenleving bestaat grote belangstelling voor de uitkomsten van al dit onderzoek. Begrijpelijke uitleg, duiding en toelichting door het Kennisplatform zal bijdragen aan een heldere discussie over al deze onderzoeksresultaten.

Aan snelle duidelijkheid over onderzoek naar de gezondheidseffecten van elektromagnetische velden is en blijft veel behoefte. Het Kennisplatform EMV schept deze duidelijkheid en zorgt daarmee voor helderheid in het maatschappelijke debat.

ZonMw heeft in 2011 binnen het lopende onderzoeksprogramma Elektromagnetische Velden en Gezondheid acht nieuwe internationale projecten gehonoreerd en in 2011 zijn er 18 gehonoreerde onderzoeksprojecten van start gegaan.

3.0 OVERZICHT 2011

3.1 Activiteiten 2011

In de Tweede Kamer is uitgebreid aandacht besteed aan de ontwikkelingen rond hoogspanningsnetwerken. Concrete aanleiding was onder meer de hoogspanningsproblematiek in Oostzaan, waarover een hoorzitting door de Tweede Kamercommissie heeft plaatsgevonden. De algemeen secretaris van het Kennisplatform heeft namens het Kennisplatform deelgenomen aan de hoorzitting en de wetenschappelijke stand en onderzoeksverwachting toegelicht in reactie op maatschappelijke vragen.

Enige tijd later heeft Tennet het plan geopperd om huiseigenaren in de zakelijke rechtstrook van 220 en 380kV hoogspanningslijnen uit te kopen en 110/150kV te verkabelen. Minister Verhagen heeft aangegeven dit plan van Tennet te steunen en in de eerste helft van 2012 met een nadere uitwerking te komen.

Naar aanleiding van de mediaberichtgeving en de vragen uit de samenleving die hierover aan het Kennisplatform werden gesteld heeft het Kennisplatform een nieuwsbericht op de website geplaatst met daarin een feitelijk overzicht van de informatie en verwijzingen naar eerdere publicaties vanuit de rijksoverheid en het Kennisplatform over hoogspanningslijnen en gezondheid.

Direct na het persbericht van het Internationale Agentschap voor Onderzoek naar Kanker (IARC) van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) dat de zendsignalen van mobiele telefoon mogelijk kanker-

wekkend zijn, heeft het Kennisplatform een Eerste Indruk opgesteld. Eind 2011, toen de wetenschappelijke publicatie van het IARC onderzoek verscheen, heeft het Kennisplatform een memo verspreid waarin de wetenschappelijke en maatschappelijke betekenis zijn verduidelijkt. Bij de voorbereiding is de Gezondheidsraad gevraagd om advies over de betekenis van de WHO-beoordeling.

Eerste Indruk 'Wetenschap geeft geen duidelijkheid over relatie tussen hersentumoren en gebruik mobiele telefoon' opnemen.

De overweging eerst en het advies daarna van de Raad van Europa om de blootstelling aan elektromagnetische velden te verlagen heeft tot veel media-aandacht en discussie vanuit maatschappelijke organisaties geleid. Het Kennisplatform heeft zowel naar aanleiding van de overweging als het advies van de Raad van Europa een Eerste Indruk opgesteld en verspreid. Ook is de media uitgebreid te woord gestaan. Onder meer in het Radio 1 programma Joop, waarin Erik Lebrecht als voorzitter van het Wetenschapsforum de visie van het Kennisplatform heeft verwoord in een discussie met de Stichting EHS.

In de plaats Megen (gemeente Oss) heeft het Kennisplatform de GGD ondersteund naar aanleiding van oplopende onrust onder een aantal bewoners als gevolg van een bewoner die aangaf elektrogevoelig te zijn. Tegen de komst van een tweede UMTS antenne hadden bewoners een petitie aangeboden aan de gemeente. Ze twijfelden bovendien aan het functioneren van de bestaande UMTS-antenne. De schriftelijke vragen die vanuit de gemeente Oss aan de GGD zijn gesteld over de lokale situatie, zijn in overleg met het Kennisplatform beantwoord nadat zij grondig kennis had genomen van de situatie. Daarnaast zijn er veel vragen van journalisten en professionals beantwoord.

3.2 Kennisberichten

Het Kennisplatform heeft in 2011 gewerkt aan berichten over:

- Elektrogevoeligheid
- Elektromagnetische Velden op het werk;
- Kinderen en Mobiele Communicatie
- Mobiele Communicatie en Gezondheid

De Kennisberichten 'Elektromagnetische Velden en Werk', 'Mobiele Communicatie en Gezondheid' en 'Elektrogevoeligheid' zijn in 2011 voor commentaar voorgelegd aan en besproken met de Klankbordgroep. De opmerkingen zijn verwerkt en beide berichten zijn nog voor een laatste consultatie naar het Wetenschapsforum en het Communicatieforum gestuurd. In de eerste helft van 2012 zullen de kennisberichten 'Elektromagnetische Velden op het werk' en 'Elektrogevoeligheid' worden vastgesteld en uitgebracht.

Op het Kennisbericht 'Elektrogevoeligheid' zijn veel reacties gekomen uit de Klankbordgroep. Deze reacties zijn tijdens een gezamenlijke bijeenkomst besproken met de betreffende leden en op basis daarvan is besloten het Kennisbericht 'Elektrogevoeligheid' te herschrijven met extra aandacht voor de verschillende maatschappelijke standpunten ten aanzien van het onderwerp en handelingsperspectieven voor wie zelf de blootstelling aan EMV wil beperken. In 2011 is met een aantal leden van de Klankbordgroep gesproken over het bericht. Veel vragen werden veroorzaakt doordat sommige beschrijvingen anders werden geïnterpreteerd dan was bedoeld. Vervolgens is het bericht herschreven en voor commentaar aan de Klankbordgroep voorgelegd. Het bericht zal na een laatste consultatie van het Wetenschapsforum en het Communicatieforum in de eerste helft van 2012 worden vastgesteld en uitgestuurd. Het bericht over 'Mobiele Communicatie en Gezondheid' zal in 2012 nogmaals aan de Klankbordgroep worden voorgelegd, omdat na overleg met de Klankbordgroep de paragraaf over de maatschappelijke discussie sterk is uitgebreid.

In 2011 is ook het Kennisbericht 'Mobiele Communicatie en Gezondheid' herschreven. In 2012 zal het bericht worden afgestemd met het Communicatieforum en het Wetenschapsforum, waarna het voor commentaar aan de Klankbordgroep wordt voorgelegd. Ook het bericht 'Kinderen en Mobiele Communicatie' is verder bewerkt, zodat het in het eerste kwartaal van 2012 aan de Klankbordgroep kan worden voorgelegd.

3.3 Eerste indrukken

Voorlichting valt en staat bij snelle en accurate informatievoorziening. Het Kennisplatform heeft in 2011 door middel van verspreiding van

tien Eerste Indrukken gezorgd voor snelle informatie voor de professionals. Overigens zijn er meer Eerste Indrukken in concept opgesteld, maar is tijdens de nadere bestudering van de onderliggende artikelen alsnog geconstateerd dat de inhoud geen aanleiding gaf om daar breder maatschappelijk de aandacht voor te vragen. Deze berichten zijn in concept wel binnen de deelnemende organisaties verspreid. Hierdoor hebben zij snel een toelichting gekregen op de wetenschappelijke, technische en maatschappelijke achtergronden van wetenschappelijke publicaties en overige berichten in de media. Eerste Indrukken die in het oog springen zijn:

- WHO/IARC: beperkte aanwijzingen voor relatie hersentumoren en gebruik van mobiele telefoon;
- Voorstel herziene EU richtlijn elektromagnetische velden op het werk maakt toepassing flexibeler;
- Raad van Europa adviseert om blootstelling aan EMV te verlagen.

Naar aanleiding van het onderzoek van het Internationale Agentschap voor Onderzoek naar Kanker (IARC) van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft het Kennisplatform naast de Eerste Indruk aanvullend het Memo 'Wetenschap geeft geen duidelijkheid over de relatie tussen hersentumoren en het gebruik van de mobiele telefoon' opgesteld. Ook is in reactie op gesprekken met de Klankbordgroep het bericht 'Anders omgaan met mobiele telefoons' opgesteld en verspreid onder de organisaties die zijn aangesloten bij het Kennisplatform. Het bericht bevat tips hoe mensen de blootstelling aan elektromagnetische velden van hun mobiele telefoon kunnen beperken. Zowel het memo als het bericht zijn opgenomen op de website van het Kennisplatform.

De uitgebrachte Eerste Indrukken worden sinds 2010 ook extern via de website van het Kennisplatform verspreid.

In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de publicaties van het Kennisplatform in 2011, waarin ook de Eerste Indrukken staan vermeld.

Kennisbericht of Eerste indruk?

Kennisbericht

In kennisberichten wordt ingegaan op bepaalde onderwerpen. Daarvoor wordt de beschikbare wetenschappelijke literatuur bestudeerd en in samenhang verduidelijkt voor de Nederlandse situatie. Het gaat daarbij om complexe en soms controversiële onderwerpen zoals kinderleukemie in de buurt van hoogspanningslijnen. Dit soort berichten vragen een grote nauwkeurigheid en zijn complex om samen te stellen. Dit heeft vanzelfsprekend zijn weerslag op de snelheid van het verschijnen ervan.

Eerste indruk

Eerste indrukken zijn snelle eerste duidingen door het Kennisplatform van wetenschappelijke publicaties en media-aandacht die op korte termijn, bij voorkeur dezelfde dag, uitgebracht worden. Daarbij wordt aangegeven of de publicatie aanleiding zou kunnen vormen voor het wijzigen van conclusies zoals eerder beschreven in kennisberichten. Als daar aanleiding voor is, wordt de Eerste indruk uitgewerkt in een uitgebreider Memo of Kennisbericht. Kennisberichten worden op deze manier actueel gehouden.

4.0 KENNISPLATFORM EMV

21

ONDERDELEN

4.1 Communicatieforum

In het Communicatieforum zitten vertegenwoordigers van alle deelnemende organisaties, van sommige organisaties zijn er meerdere personen betrokken vanwege de verschillende expertises. Voorzitter van het forum is dr. F. (Fred) Woudenberg, werkzaam bij de GGD Amsterdam.

Het Communicatieforum heeft binnen het Kennisplatform een centrale rol bij de signalering van maatschappelijke vragen die zwaar wegen bij het bepalen van onderwerpen voor publicaties en activiteiten. De leden van het Communicatieforum functioneren als linking pin tussen het platform en de deelnemende organisaties en vormen een belangrijk klankbord bij de totstandkoming van de communicatiewijze van het Kennisplatform.

In 2011 heeft het Communicatieforum zich gericht op de communicatieve voorbereiding van de kennisberichten 'Kinderen en Elektromagnetische velden' en 'Elektromagnetische velden op het Werk', het bericht 'Anders omgaan met mobiele telefoons' en de mogelijkheden om sociale media in te zetten voor de communicatieactiviteiten van het Kennisplatform. De vragen en zorgen zoals die in reactie op media-berichten worden verwoord op bijvoorbeeld Twitter worden door het Kennisplatform gebruikt bij het opstellen van de berichten.

Naast de bovengenoemde activiteiten, heeft het Communicatieforum in 2011 onder andere de volgende activiteiten uitgevoerd:

- Begeleiden van het uitbrengen van berichten;
- Q&A's en het verzamelen en bespreken van reacties van deelnemende organisaties en het publiek op berichten;
- Deelnemen aan radio-interviews;
- Ondersteuning van organisaties;
- Deelnemen aan gesprekken met maatschappelijke organisaties;
- Voor de voorlichters en adviseurs over EMV van de aan het Kennisplatform deelnemende organisaties is een communicatietrainingsdag georganiseerd met als doel de persoonlijke communicatie verbeteren met Elektrogevoeligen en critici ten opzichte van Elektromagnetische velden. Er is onder meer ingegaan op de do's en don'ts bij risicocommunicatie en de deelnemers hebben kunnen oefenen met acteurs aan de hand van praktijkcases.

4.2 Wetenschapsforum

Het Wetenschapsforum is het wetenschappelijk geweten van het Kennisplatform. Het zorgt voor de inhoudelijke kennis en houdt de stand van de wetenschap bij. Daarbij wordt speciaal gelet op de relevantie voor de Nederlandse situatie en wordt aangesloten bij vraagstukken over mogelijk handelingsperspectief. Voorzitter van het forum is prof. dr. ir. E. (Erik) Lebret, werkzaam bij het RIVM en deeltijd hoogleraar bij het Institute of Risk Assessment Sciences, Universiteit Utrecht. De afzonderlijke leden, elk vertegenwoordiger van hun eigen organisatie, zorgen ervoor dat de inhoudelijke kennis van de organisaties binnen de producten van het Kennisplatform gedeeld worden. Hoewel de Gezondheidsraad geen deelnemer is aan het Kennisplatform, is de Commissie Elektromagnetische Velden van de Gezondheidsraad als adviseur betrokken bij het Wetenschapsforum. Deze Commissie is ervaren in het beoordelen van wetenschappelijke EMV informatie. Het Kennisplatform overlegt waar het voor de goede en volledige maatschappelijke duiding nodig is met de Gezondheidsraad. Het platform kan daarbij in reactie op nieuwe informatie of wetenschappelijke vragen verzoeken om duiding, advies of nadere toelichting.

Het Wetenschapsforum heeft zich in 2011 beziggehouden met de inhoud van Kennisberichten en Eerste Indrukken. Daarnaast geeft het Wetenschapsforum input voor vragen die gesteld worden vanuit deelnemende organisaties. In het Wetenschapsforum zijn alle deelnemende organisaties vertegenwoordigd. In het bijzonder heeft het Wetenschapsforum zich bezig gehouden met de wetenschappelijke onzekerheden en de vraag hoe deze onzekerheden tot uitdrukking kunnen worden gebracht in de Kennisplatformberichten.

4.3 Bestuur

Het bestuur van het Kennisplatform bestaat uit bestuursleden van deelnemende organisaties, waardoor tijdens de bijeenkomsten draagkrachtige afspraken kunnen worden gemaakt. De bestuursleden zijn benoemd door de Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu. De voorzitter van het Kennisplatform is mr. dr. A.G.J.M. Rombouts, burgemeester van 's-Hertogenbosch. Een overzicht van de bestuursleden is opgenomen in bijlage 2.

Het bestuur heeft in 2011 overleg gevoerd over het verzoek vanuit het Rijk om te verkennen of het model van het Kennisplatform ook succesvol op andere terreinen kan worden ingezet. De conclusie is dat het model mogelijk voor andere onderwerpen gebruikt kan worden, maar dat dit eerst in een praktijk casus uitgewerkt zou moeten worden. In 2011 is ook gestart met een verkenning voor mogelijke financiering na 2014 anders dan vanuit de rijksoverheid. Deze verkenning wordt in 2012 verder gedaan.

Naast de periodieke overleggen is het bestuur aanwezig geweest bij de twee bijeenkomsten van de Klankbordgroep in 2011. Het bestuur heeft geïnvesteerd in een open dialoog binnen het Kennisplatform, met klankbordgroeporganisaties en met de Gezondheidsraad om de betrokken organisaties verder samen te binden en de beschikbare wetenschappelijke informatie maatschappelijk te verduidelijken.

4.4 Platformbureau

Het Platformbureau is gehuisvest bij het RIVM te Bilthoven en is inhoudelijk verantwoording verschuldigd aan het bestuur van het

Kennisplatform. Het bureau bestaat uit enerzijds structurele capaciteit die gehuisvest is bij het RIVM en anderzijds uit ondersteunende experts die werkzaam zijn bij de aan het Kennisplatform deelnemende instellingen. Het bureau staat onder leiding van de algemeen secretaris ir. R.M. (Ronald) van der Graaf.

Het bureau heeft afspraken gemaakt met de deelnemende organisaties over de ondersteuning bij en het voorbereiden van de eerste indrukken, kennisberichten en het beantwoorden van toonbankvragen. Daarbij zijn ook afspraken gemaakt over de vergoeding van de organisaties voor activiteiten die verder gaan dan de activiteiten die zij al uitvoeren ter invulling van de eigen taak. In bijlage 3 is de vastgestelde en gerealiseerde begroting te vinden.

Om het Kennisplatform te helpen haar doelen te bereiken heeft het Platformbureau drie belangrijke taken:

- Het bestuur en de fora ondersteunen. Hierbij valt te denken aan onder andere het organiseren van de vergaderingen en het zorgen van verslaglegging hiervan, de communicatie tussen de verschillende groepen van het Kennisplatform en het (laten) beantwoorden van vragen die binnenkomen via de verschillende deelnemende organisaties.
- Het organiseren van de Klankbordgroepbijeenkomsten. Er wordt naar gestreefd om de Klankbordgroepbijeenkomst om de 6 maanden bijeen te laten komen. Om de agenda te bepalen voor de bijeenkomsten wordt getracht iedere organisatie die deel uitmaakt van de Klankbordgroep persoonlijk te spreken. Op basis hiervan wordt vastgesteld welke vragen die in de maatschappij spelen prioriteit krijgen op de Klankbordgroepbijeenkomst, de daaraan verbonden activiteiten zoals de denkgroepen of bij het schrijven van kennisberichten.
- Het platformbureau is het contactpunt voor media die vragen hebben over EMV of over verschenen kennisberichten over EMV. In de verslagperiode zijn 75 gesprekken gevoerd met landelijke en regionale media. Dat heeft geleid tot 10 radio- en televisie-interviews en direct en indirect tot tientallen verduidelijkende artikelen in dagbladen en vaktijdschriften.

4.5 Samenwerking via de elektronische werkomgeving

Via de elektronische werkomgeving is het mogelijk om documenten uit te wisselen, discussies te starten en vergaderruimtes te creëren en een gezamenlijk e-mail systeem te gebruiken. Met wisselende medewerkers van verschillende organisaties die op verschillende plekken in het land zijn gehuisvest, kan op deze manier worden samengewerkt aan dezelfde documenten. Omdat e-mail en documenten op alle plaatsen beschikbaar zijn en centraal worden ondersteund, is het op deze manier ook mogelijk om met één gezocht naar buiten te treden. De kwaliteit van service is daardoor niet afhankelijk van de locatie van de medewerkers.

Eind 2011 is overgeschakeld naar een in dat jaar technisch beschikbaar gekomen infrastructuur, waardoor de elektronisch samenwerking minder kost.

5.0 GESPREK MET DE MAATSCHAPPIJ

5.1 Klankbordgroep Elektromagnetische Velden en Gezondheid

De Klankbordgroep EMV bestaat uit landelijke maatschappelijke organisaties die opkomen voor specifieke belangen van bijvoorbeeld burgers, bedrijven, werknemers, werkgevers en overheid, maar geen onderdeel uitmaken van het Kennisplatform EMV. In het bijzonder nodigt het Kennisplatform organisaties uit die te maken hebben met de gezondheidsaspecten van elektromagnetische velden (zie bijlage 4).

In 2011 zijn 28 maatschappelijke belangenorganisaties uitgenodigd om samen te praten over elektromagnetische velden, onderzoek en de daarmee samenhangende maatschappelijke vragen en zorgen. De Klankbordgroep EMV is opgericht om te kunnen signaleren welke vragen er spelen in de maatschappij en de producten van het Kennisplatform te toetsen aan deze vraag.

In 2011 is er veel aandacht besteed aan de dialoog tussen de maatschappij en het Kennisplatform. De Klankbordgroep vervult hierbij een belangrijke rol. Mede hierom heeft het bestuur eind 2010 aan de minister voorgesteld de positie van de Klankbordgroep te versterken door de expliciete beschrijving van haar positie in het Instellingsbesluit van het Kennisplatform. In lijn met dat verzoek heeft het bestuur besloten de Klankbordgroep de mogelijkheid te geven te reageren op concept kennisberichten van het Kennisplatform. In 2011 is hiermee gestart en zijn

er meerdere gesprekken gevoerd met leden van de Klankbordgroep over de Kennisberichten 'Elektrogevoeligheid', 'Mobiele Communicatie en Gezondheid' en 'Elektromagnetische Velden op het werk'.

5.2 Denkgroep (Hulp bij) Elektrogevoeligheid

Uit de (tijdelijke) Denkgroep Elektrogevoeligheid en onderzoek is de Denkgroep Hulp bij Elektrogevoeligheid voortgekomen. In de Denkgroep Elektrogevoeligheid en onderzoek hebben in 2010 mensen die klachten ervaren, hulpverleners en wetenschappers zich samen tijdens meerdere bijeenkomsten gebogen over de vraag welke hulp en kennis mensen wensen die gezondheidsklachten ervaren nabij bronnen van elektromagnetische velden. Een van de resultaten van de Denkgroep is een gezamenlijk opgestelde oproep voor onderzoeksvorstellen naar elektrogevoeligheid. Hiervoor is budget gevonden in het ZonMw programma Eelektromagnetische Velden en Gezondheid. Verder is duidelijk uit de Denkgroep naar voren gekomen dat er behoefte is aan een verkenning van de mogelijkheden of de hulp aan elektrogevoeligen beter kan worden georganiseerd.

In 2011 is daarom de Denkgroep Hulp bij Elektrogevoeligheid gevormd en is gestart met de verkenning. In de Klankbordgroep wordt regelmatig een terugkoppeling gegeven vanuit de Denkgroep Hulp bij Elektrogevoeligheid.

5.3 Vragen over hoogspanningslijnen

Het Kennisplatform heeft op verzoek van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu met ingang van 1 januari 2011 de vragenfunctie van het 'steunpunt Hoogspanningslijnen' zoveel mogelijk overgenomen. Het Steunpunt was opgericht om gemeenten te ondersteunen bij vragen die ontstonden door het advies van het ministerie ten aanzien van hoogspanningslijnen. Het Steunpunt was echter een tijdelijk project dat eind 2010 is beëindigd.

Gemeenten kunnen sinds 2011 op de website van het Kennisplatform terecht voor informatie. Met specifieke vragen waarvoor de informatie op de website niet toereikend is, kunnen gemeenten telefonisch of via mail contact opnemen met het Kennisplatform. In 2011 is vanuit het Kennisplatformbureau ongeveer tachtig uur besteed aan het beantwoorden van specifieke vragen per telefoon en mail van gemeenten over hoogspanningslijnen.

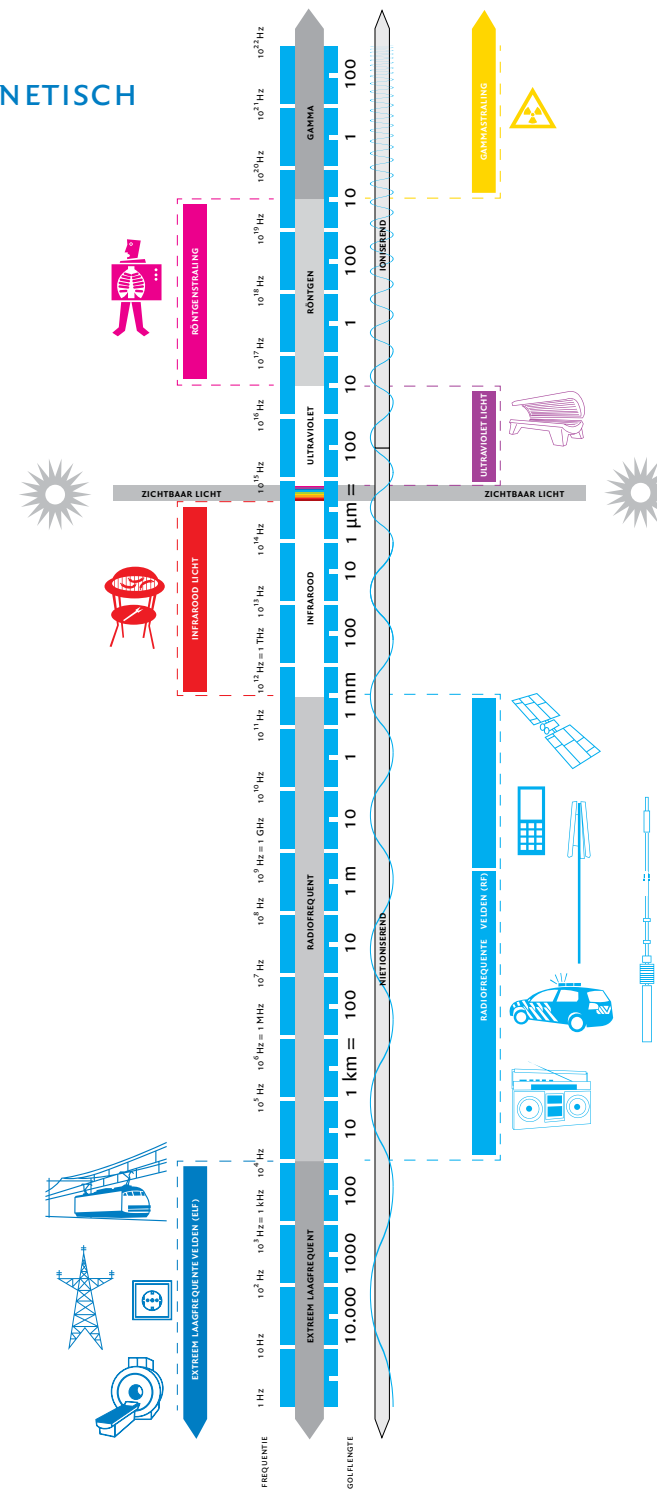
BIJLAGE 1

KENNISPLATFORM NIEUWSBERICHTEN EN EERSTE INDRIKKEN

Datum document	Type	Titel / Beschrijving
07-01-2011	Nieuwsbericht	Kennisplatform neemt vragenfunctie Steunpunt hoogspanningslijnen over
07-01-2011	Eerste Indruk	Raad van State: Aanleg van hoogspanningverbinding tussen Wieringen en Zoetermeer mag doorgaan
31-01-2011	Nieuwsbericht	5e Klankbordgroep Elektromagnetische velden
28-02-2011	Nieuwsbericht	Kennisplatform verlengd tot 2014
22-03-2011	Eerste Indruk	Raad van State: Bij milieuvergunning zenders uitgaan van zo laag mogelijke blootstelling
14-04-2011	Nieuwsbericht	Kennisplatform levert bijdrage rondetafelgesprek 380kV
29-04-2011	Eerste indruk	Seletun Report: aanbevelingen om de blootstelling aan EM-velden te verminderen
17-05-2011	Eerste indruk	Raad van Europa overweegt advies om blootstelling aan EMV te verlagen
07-06-2011	Eerste indruk	Raad van Europa adviseert om blootstelling aan EMV te verlagen
09-06-2011	Eerste Indruk	Verhagen steunt plan Tennet om huizen in de zakelijke rechtstreek van de 220 en 380kV hoogspanningslijnen uit te kopen en 110/150kV te verkabelen
23-06-2011	Eerste indruk	WHO/IARC: beperkte aanwijzingen voor relatie hersentumoren en gebruik mobiele telefoon
23-06-2011	Eerste indruk	Voorstel herziene EU richtlijn elektromagnetische velden op het werk maak toepassing flexibeler
24-06-2011	Eerste indruk	Cardis en Larjavaara: verbeterde onderzoeken naar hersentumoren en het gebruik mobiele telefoon geven geen duidelijke conclusie
18-10-2011	Eerste Indruk	Gezondheidsraad ziet geen bewijs voor negatieve effecten mobiel telefoongebruik op de ontwikkeling kinderhersenen
01-12-2011	Nieuwsbericht	Onderzoek naar hoogspanningsverbinding Nesselande afgerond
15-12-2011	Memo	Wetenschap geeft geen duidelijkheid over relatie tussen hersentumoren en gebruik mobiele telefoon

BIJLAGE 2

ELEKTROMAGNETISCH SPECTRUM

BIJLAGE 3

OVERZICHT BESTUURSLEDEN IN 2011

BIJLAGE 4

FINANCIËEL OVERZICHT OVER VERSLAGPERIODE

Kennisplatform Elektromagnetische Velden Budget en Realisatie 2011

Voorzitter		Jaarplan deel		Budget	Realisatie	% uitputting t.o.v. budget
mr. dr. A.G.J.M. Rombouts						
Deelnemer	Bestuurslid	Bureau				
Agentschap Telecom	mr.drs. P.A. Spijkerman (plv. mr. J.N. Houdijk)	– Capaciteit en Huisvesting		190.000	260.971	137
		– Materiële kosten Bureau		15.000	19.348	129
GGD Nederland, vereniging voor GGD'en	dr. L.F.L. de Vries (plv. J.D. van Luijpen)	Ondersteuning Communicatieforum		44.000	50.988	116
		Ondersteuning Wetenschapsforum		115.000	163.124	142
		Vacatiegelden plus onkosten voorzitter		23.000	23.024	100
KEMA	ir. P.J.J.G Nabuurs (plv. Th. Aarten)	Organisatiekosten Klankbordgroep EMV, conferenties, vergaderingen, publicaties		25.000	26.283	105
		Reisbudget		0	0	
RIVM	dr.ir. R.D. Woittiez (plv. dr. R.C.G.M. Smetsers)	Basisregel deelname aan kennisplatform- activiteiten – toonbankvragen – beoordeling publicaties		205.000	204.963	100
TNO	ir. B. Dunnebier PDEng.	Additioneel Rijkswaterstaat		7.000		
		Elektronische Werkomgeving		33.000	66.303	201
ZonMw	H.J. Smid (plv. dr. ir. J.O. de Boer)	Totaal		657.000	815.002	124

Uitgenodigde Klankbordgroep deelnemers

- Algemene Christelijke Organisatie van Militairen – ACOM
- Algemene Federatie van Militair Personeel – AFMP
- Arbounie, www.arbounie.nl
- FNV Bondgenoten
- ICT-Office, www.ictoffice.nl
- International Elektro-Magnetic Fields Alliance – IEMFA, www.international-emf-alliance.org
- Luchtverkeersleiding Nederland - LVNL, www.lvnl.nl
- Meldpunten Netwerk Gezondheid en Milieu – MGM, www.mngm.nl
- MKB-Nederland (technologiecommissie), www.mkb.nl
- Monet, www.monet-info.nl
- Nationaal Platform Stralingsrisico's – NPS, www.stralingsrisicos.nl
- Natuur en Milieu
- Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie – NIBE, www.nibe.nl
- Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties – NFK, www.kankerpatient.nl
- Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra – NFU, www.nfu.nl
- Nederlandse opstelpunten voor ether communicatie – NOVEC, www.novecbv.nl
- Nederlandse Vereniging Medische Beeldvorming en Radiotherapie – NVMBR, www.nvmbbr.nl
- Netbeheer Nederland, www.netbeheernederland.nl
- Stichting Elektro Hypersensitiviteit – EHS, www.stichtingehs.nl
- Stichting Natuur en Milieu, www.snm.nl
- STOP UMTS, www.stopumts.nl
- Tennet, www.tennet.nl
- URSI Nederland, www.ursi.nl
- Vereniging Europese Beveiligingsbedrijven, www.veb.nl
- Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie – VNCI, www.vnci.nl
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten – VNG, www.vng.nl
- Vereniging voor Experimenteel Radio Onderzoek Nederland – VERON, www.veron.nl
- VNO-NCW / FME, www.fme.nl

Overige uitgenodigden

- Gezondheidsraad
- Ministerie Infrastructuur & Milieu
- Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid
- Ministerie Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
- Ministerie Defensie
- Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- Ministerie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Onderzoekers ZonMw programma EMV&G

Colofon

Het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid is een samenwerkingsverband van RIVM, TNO, KEMA, Agentschap Telecom, de GGD'en en ZonMw.

Uitgave:

Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid

Tekst:

Bureau Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid

Vormgeving:

RIVM

Bilthoven, maart 2012

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.